

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ Ή ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ; ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ, ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΚΙΝΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

Β. Τζούδα, Ιωάννης Μ. Κατσίλλης

Εισαγωγή

Στη κοινωνία αναπτύσσονται, πολύ συχνά, μηχανισμοί αποκλεισμού και απομόνωσης που προκύπτουν από στάσεις (attitude) και κουλτούρες (culture), σύμφωνα με τις οποίες μια κοινωνική ομάδα εντάσσεται στη θέση του ξένου- του περιθωριακού. Ορισμένα στερεότυπα ισχύουν ως κοινωνικά πρότυπα ή και κοινωνικές αξίες. Η αναπηρία ως μια κατάσταση που δεν ανταποκρίνεται στα ισχύοντα πρότυπα αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα- ως απόκλιση¹.

Τις δυο τελευταίες δεκαετίες τα άτομα με κινητικό πρόβλημα, συνειδητοποιώντας τη θέση τους και θέλοντας να αποποιηθούν το στίγμα² που τους ακολουθεί και την εξάρτηση που αυτό συνεπάγεται, αρχίζουν να αμφισβητούν το δικαίωμα κάποιων να είναι *προστάτες* και την υποχρέωση αυτών να *προστατευόμενοι*. Έτσι κατά τη διάρκεια του τελευταίου αιώνα, έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιμετωπίζει τους ανθρώπους που βρίσκονται σε συνθήκες αναπηρίας. Έχουμε περάσει από την απόρριψη και τη φιλανθρωπία, στην αποδοχή των ανθρώπων με αναπηρία ως μέλη με δυνατότητες συνεισφοράς στη κοινωνία. Έτσι οι συντελούμενες τα τελευταία χρόνια κοινωνικές διεργασίες αναδεικνύουν νέες κοινωνικές δυνάμεις³ που επιζητούν και διεκδικούν δυναμικά τη συμμετοχική παρουσία τους σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής.

Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας

Σύμφωνα με την European Union Committee, είναι λάθος να ορίζονται οι “ειδικές ανάγκες” ως *πρόβλημα* του ατόμου. Αντίθετα, τονίζεται ότι “οι ειδικές ανάγκες” προκύπτουν από την αλληλεπίδραση της μειονεξίας και της κοινωνίας, η

οποία δημιουργεί εμπόδια στην ένταξη και στην κατανόηση. Η παραδοσιακή κατάταξη της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (1980) διαχωρίζει την ανεπάρκεια (impairment), τις ειδικές ανάγκες (disability) και τη μειονεξία (handicap)"⁴. Για το φαινόμενο της αναπηρίας υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί ορισμοί που πηγάζουν από διαφορετικές ιδεολογικοπολιτικές αντιλήψεις αλλά και από διαφορετικές οπτικές θεώρησης του προβλήματος. Οι περισσότεροι ειδικοί συμφωνούν σε τέσσερα κύρια σημεία για το φαινόμενο της αναπηρίας:

1. Η αναπηρία είναι μια κατάσταση που είτε υπάρχει εκ γενετής, είτε είναι επίκτητη,
2. Η αναπηρία είναι μια λειτουργική βλάβη και ότι η ζωή του ανάπηρου δυσκολεύεται ουσιαστικά λόγω των προβλημάτων του,
3. Η κατάσταση αυτή είναι συνέπεια βλάβης, των λειτουργιών ή της ανάπτυξης, ή τραυματικών επιδράσεων των συστημάτων στάσης ή κίνησης,
4. Ο περίγυρος αντιδρά αρνητικά στην εμφάνιση του ανθρώπου που βρίσκεται σε συνθήκες αναπηρίας.

Απόρροια των παραπάνω στοιχείων είναι ότι:

- η ταξινόμηση των κατηγοριών που αφορά τα ΑμΕΑ, με το τρόπο που επιχειρείται είναι πολύμορφη,
- οι αναπαραστάσεις που έχουμε για τα άτομα που βρίσκονται σε συνθήκες αναπηρίας δεν είναι ομοιογενείς,
- ότι η αναπηρία εμφανίζεται ως η δοκιμή να ομαδοποιηθεί ένα σύνολο καταστάσεων, ανεξάρτητα από τον τύπο και το βαθμό του με το βαθμό του μειονεκτήματος,
- ότι οι ιδεολογικά φορτισμένοι ορισμοί ή οι έννοιες που προσδιορίζουν προκαταλήψεις, στάσεις, αξίες - είναι το *κλειδί* για την οποιαδήποτε ερμηνεία.

Στον Ευρωπαϊκό οδηγό ορθής πρακτικής, σημειώνεται ότι οι κοινωνίες λειτουργούν με βάση το μύθο μιας *κανονικότητας* που δεν φαίνεται να οδηγεί ούτε στη προώθηση μιας ολιστικής προσέγγισης στο σχεδιασμό και την εφαρμογή ούτε στην ενδυνάμωση και την ολοκλήρωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες (Helios II, , 1996). Ο όρος *ειδικές ανάγκες*, άλλωστε, αναφέρεται σε ένα πολύπλοκο σύστημα κοινωνικών περιορισμών. Διαπιστώνεται έτσι ότι υπάρχουν σύνορα⁵ ανάμεσα στις έννοιες της κανονικότητας και της μη κανονικότητας που η ισχύς τους εκφράζεται ανάλογα από την ταξινόμηση που προσλαμβάνεται σιωπηρά από τα υποκείμενα, όπως και από τους φορείς εξουσίας⁶ και αναφέρονται τότε ως στατιστικά ποσοστά, τότε ως αντιλήψεις και στάσεις και τότε ως επικαλυπτόμενος κοινωνικός έλεγχος της κυρίαρχης ιδεολογίας (έννοια της προστασίας του αδύναμου). Πιο συγκεκριμένα, "... τον αποφασιστικό ρόλο τον παίζουν οι κοινωνικοί ορισμοί (έννοιες) των σωματικών χαρακτηριστικών και όχι

αυτά καθ'αυτά τα σωματικά χαρακτηριστικά"⁷. Άλλωστε ο τύπος σχέσεων - ή μη σχέσεων που διατηρούμε με ανάπηρα άτομα μοιάζει επίσης να παίζει ρόλο κατά την οικοδόμηση των αναπαραστάσεων που έχουμε γι' αυτά. "Οι αναπηρίες δεν είναι όλες στον ίδιο βαθμό και με τον ίδιο τρόπο μειωτικές. Οι ανθρωπολόγοι, μάλιστα, έχουν συχνά αναφέρει παραδείγματα θετικής αξιολόγησης ορισμένων μειονεκτημάτων σε έξω- ευρωπαϊκές κουλτούρες"⁸. Στο βιβλίο του ο Erving Goffman "Στίγμα. Οι κοινωνικές χρήσεις του μειονεκτήματος", αναφέρει: "Το στίγμα είναι η αναφορά που επιτρέπει να προσδίδεται σε ορισμένα ανθρώπινα όντα μια ειδική θέση. Οι άνθρωποι που θεωρούν τους εαυτούς τους ως φυσιολογικούς νομίζουν ότι είναι ανώτεροι από τους φορείς ενός στίγματος, τους βλέπουν ως παρέκκλιση στο ανθρώπινο"⁹. Με λίγα λόγια, υπάρχουν δύο ομάδες· η μια είναι η ομάδα των κυριαρχούντων και η άλλη η ομάδα των κυριαρχούμενων που συνδέονται με ποικίλους τρόπους επικοινωνίας (ο Erving Goffman το ονομάζει, *αλληλεπιδρούσα αλλοτρίωση*).

Στη σημερινή σύγχρονη κοινωνία με την εμπορευματοποίηση των πάντων, το σύστημα αξιών των σύγχρονων Πολιτών μετριέται σύμφωνα με τη δυνατότητα παραγωγής. Οι άνθρωποι που βρίσκονται σε συνθήκες αναπηρίας, όντας ελάχιστα ενταγμένοι στη διαδικασία παραγωγής, θεωρούνται άνθρωποι μειωμένης αξίας. Πιο συγκεκριμένα, η συμβολή κάθε ανθρώπου στο κοινωνικό γίγνεσθαι προϋποθέτει τη δυνατότητα συμμετοχής στην οικονομική ζωή κατά το μέτρο που του επιτρέπουν τα προσόντα που οφείλει και είναι εφικτό να αποκτήσει. Σύμφωνα με στοιχεία του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας, ο δείκτης ανεργίας των ανθρώπων με αναπηρία είναι διπλάσιος ή τριπλάσιος από εκείνο των ατόμων που δεν έχουν αναπηρία¹⁰. Ο Ολιβερ Κούντιν (ο νέος πρόεδρος του ευρωπαϊκού δικτύου καταπολέμησης της φτώχειας) υποστηρίζει: "Οι ομάδες του πληθυσμού που κατά κανόνα πλήττονται από τη φτώχεια είναι οι γέροντες, οι άνθρωποι με αναπηρίες, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι διαζευγμένοι γονείς που προσπαθούν να μεγαλώσουν μόνοι τα παιδιά τους".¹¹ Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας στην προσπάθεια ενημέρωσης της κοινής γνώμης για τα προβλήματα και τη κατάσταση που επικρατεί στα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, η εικόνα που καλλιεργούν - τις περισσότερες φορές- είναι ότι τα άτομα αυτά είναι μοναχικά, βασανισμένα και φτωχά. Τα μέσα επικοινωνίας - μέσω του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας που έχουν αποκτήσει¹²- παίζουν αποφασιστικό ρόλο στη δημιουργία και αποδοχή από το κοινωνικό σύνολο κοινωνικών στάσεων και αντιλήψεων που τελικά ενστερνίζονται και τα αναπαραγάγουν στη καθημερινή κοινωνική πρακτική.

Σκοπός της σημερινής κοινωνικής οπτικής και Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής, είναι η οικονομική ένταξη και η κοινωνική ενσωμάτωση¹³ των ατόμων

με αναπηρία στο κοινωνικό σύνολο (Λ. Δελασσούδας, 1992). Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσβλέπει στην επίτευξη του σκοπού αυτού, μέσω της εκπαιδευτικής¹⁴ και επαγγελματικής ένταξης¹⁵ των Πολιτών αυτών. Ο σκοπός αυτός πηγάζει από τα δικαιώματα του ατόμου σε μια σύγχρονη προοδευτική κοινωνία για εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση, απασχόληση και ίση μεταχείριση¹⁶. Η εκπαίδευση όπως και η απασχόληση καταλαμβάνουν κεντρική θέση στη ζωή της σύγχρονης κοινωνίας. Πολλοί θεωρούν την απασχόληση ως σημαντική υποχρέωση του πολίτη, καθώς και μέσο ανέλιξής του. Οι άνεργοι αναμφισβήτητα στιγματίζονται - κατά κάποιο τρόπο - ως τα λιγότερο αξιόλογα μέλη της κοινωνίας. Όπως σημειώνουν οι: Kirk, Gallagher, Anastasiow (1996), είναι δύσκολο να συμβιβαστούν τα άτομα με αναπηρίες τόσο με τους περιορισμούς που θέτει η σωματική τους αναπηρία, όσο και από το ότι έχουν να αντιμετωπίσουν τους φραγμούς που τους επιβάλλουν οι άλλοι.¹⁷

Έρευνες που σχετίζονται με την οικονομικό-κοινωνική κατάσταση των ΑμΕΑ και πραγματοποιήθηκαν την τελευταία δεκαετία υποστηρίζουν ότι στα άτομα με αναπηρίες δεν προσφέρονται οι ίδιες εκπαιδευτικές ευκαιρίες που δίνονται στα άτομα χωρίς αναπηρίες (Meltzer et al., 1989). Μετά το τέλος του δευτέρου παγκόσμιου πολέμου¹⁸ έχουμε ένα υψηλό ποσοστό ανέργων αναπήρων σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό - και αυτό συμβαίνει όχι γιατί δεν μπορούν να εργαστούν, αλλά επειδή υπάρχει προκατειλημμένη συμπεριφορά από τους άλλους εργαζόμενους αλλά και εργοδότες (Lonsdale, 1986) και από την έλλειψη ισχυρών πολιτικών εφαρμογών (Oliver, 1985). Έτσι, ως αποτέλεσμα ήταν περισσότερο πιθανό άνθρωποι με αναπηρίες να μένουν εκτός εργασιακού χώρου - και μάλιστα μεγαλύτερο χρονικό διάστημα - σε σύγκριση με αυτούς που δεν αντιμετώπιζαν πρόβλημα, και όταν έβρισκαν εργασία (τις περισσότερες φορές) δεν είχαν ικανοποιητικές αποδοχές, ενώ αντίθετα είχαν χαμηλές συνθήκες εργασίας και χαμηλό εργασιακό γόητρο (Martin et al 1989). Επίσης, στοιχεία συναινούν στο ότι η πλειοψηφία των αναπήρων καθώς και οι οικογένειες τους βρίσκονται σε σχέση εξάρτησης με τη Πρόνοια (επιδόματα) και τις υπόλοιπες κοινωνικές υπηρεσίες (Martin and White, 1988). Τα παρόντα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας αδυνατούν να καλύψουν όσα χρειάζονται για να ζήσουν με αυτονομία και οικονομική ανεξαρτησία τα άτομα με αναπηρίες. Η εξάρτηση είναι αναπόφευκτη συνέπεια και συνδυάζεται με τον κοινωνικό ρόλο που αναμένει η κοινωνία από τα άτομα με αναπηρία, όπως και από το υπάρχον σύστημα υγείας και κοινωνικών (παρεχόμενων) υπηρεσιών - στις περισσότερες από τις οποίες κυριαρχούν τα συμφέροντα των κρατούντων (Wolfensberger, 1989, Davis, 1990, Oliver, 1990) και η αντίληψη (που έχουν περάσει) ότι μόνα, τα άτομα με αναπηρία, δεν μπορούν να ορίσουν τη ζωή τους. Οι αποδείξεις ότι τα άτομα που βρίσκονται σε

συνθήκες αναπηρίας βιώνουν ένα χαμηλό επίπεδο ζωής είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση (Martin et al, 1989, Thompson et al, 1989, Disability Alliance, 1990). Η σωματική (κινητική) αναπηρία (physical disability) δεν μπορεί να αγνοηθεί, αλλά οι άνθρωποι με κινητική αναπηρία μπορούν να μάθουν να εστιάζουν σε περισσότερο θετικά πράγματα στη ζωή τους, όταν ο κοινωνικός τους περίγυρος τους στηρίζει¹⁹. Έρευνες έχουν δείξει ότι οι άνθρωποι (παιδιά και ενήλικες) είναι περισσότερο δεκτικοί με τη σωματική (κινητική) αναπηρία τους (physical disability), όταν το περιβάλλον μέσα στο οποίο πράττουν και δρουν είναι υποστηρικτικό προς αυτούς (Heinemann και Shontz, 1984), όταν κατορθώνουν να έχουν περισσότερη αυτοπεποίθηση (Rosenbaum και Palmon, 1984), και όταν αρχίζουν να αποκτούν τον έλεγχο των νέων συνθηκών ζωής τους, επιδεικνύοντας νέες ικανότητες που έχουν αποκτήσει (Patrick, 1984).

Ιστορικό-Κοινωνιολογική αναδρομή του φαινομένου της αναπηρίας

Η κοινωνία του ανθρώπου έχει κάνει πολύ δρόμο από την πρακτική των Σπαρτιατών οι οποίοι σκότωναν τα βρέφη που δεν ανταποκρίνονταν στα πρότυπα της κανονικότητας²⁰, αλλά η διαδρομή ήταν αργή και επίπονη. Έτσι, αφού πέρασε πρώτα από την εγκατάλειψη και τη κακή μεταχείριση, από τον οίκτο και την υπερπροστασία, τελικά φθάσαμε να προσεγγίζουμε την αποδοχή και την ενσωμάτωση μέσα στους κόλπους της κοινωνίας, των ατόμων με αναπηρίες.

Νομοθεσία

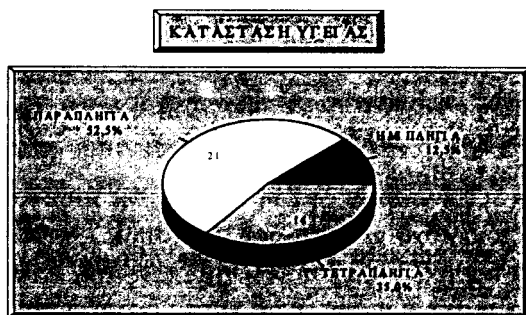
Η συνειδητοποίηση της κοινωνίας για την ευθύνη της στην αντιμετώπιση των ατόμων, που για κάποιο λόγο μειονεκτούν σωματικά, πνευματικά ή ψυχικά, δε χαρακτηρίζει παρά την αντίληψη του τελευταίου αιώνα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Το δικαίωμα στη διαφορά όπως και τα δικαιώματα των πολιτών με ειδικές ανάγκες²¹, μέσα στη κοινωνική ζωή και σε όλες τις εκφάνσεις της, έχουν κατοχυρωθεί, τόσο μέσα από τα Συντάγματα των χωρών, όσο και μέσα από Διεθνείς διακηρύξεις.²² Η ελληνική νομοθεσία καλύπτει θέματα που άπτονται ζητημάτων όπως: εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση, ασφάλιση, επιδόματα και συντάξεις.

Μέθοδος/Διαδικασία

Στη συγκεκριμένη μελέτη χρησιμοποιήθηκε ο συνολικός πληθυσμός²³ (άτομα με

σωματική - κινητική αναπηρία, που κατοικούν στη πόλη της Πάτρας), του οποίου τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, την οικονομική - επαγγελματική θέση, το εκπαιδευτικό επίπεδο, όπως και τα προβλήματα ενδιαφερόμαστε να μελετήσουμε. Όταν η ανάλυση γίνεται με βάση στοιχεία του πληθυσμού, τα επαγωγικά στατιστικά δεν είναι αναγκαία. Μερικοί, όμως, υποστηρίζουν²⁴ ότι κάθε πληθυσμός είναι ένα εν δυνάμει δείγμα κάποιου μεγαλύτερου πληθυσμού. Για να καλύψει και τις δύο πλευρές, η μελέτη αυτή θα παρουσιάσει και τα περιγραφικά αλλά και τα ανάλογα επαγωγικά στατιστικά. Τα στοιχεία που συλλέξαμε αναλύθηκαν στατιστικά χρησιμοποιώντας το στατιστικό πρόγραμμα SPSS for Windows. Η έρευνά μας περιλαμβάνει όλα τα άτομα που είναι εγγεγραμμένα στους καταλόγους του Συλλόγου Παραπληγικών/Παράρτημα Ν. Αχαΐας, αλλά και περιορισμένο αριθμό ατόμων με κινητική αναπηρία που δεν είναι εγγεγραμμένοι στον Σύλλογο²⁵. Οι πληροφορίες έχουν συλλεχθεί με ερωτηματολόγιο από τον πληθυσμό που μελετούμε. Ο πληθυσμός αυτός περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες κινητικά αναπήρων ατόμων, που διακρίνονται ανάλογα με τη κατάσταση της υγείας τους: τους Ημιπληγικούς, τους Παραπληγικούς και τους Τετραπληγικούς, (όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 1). Από τα 61 άτομα που είναι εγγεγραμμένοι στο Σύλλογο Παραπληγικών/Παράρτημα Ν. Αχαΐας και κατοικούν στη πόλη της Πάτρας, 41 άτομα δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα.

Διάγραμμα 1 (Κατάσταση υγείας)

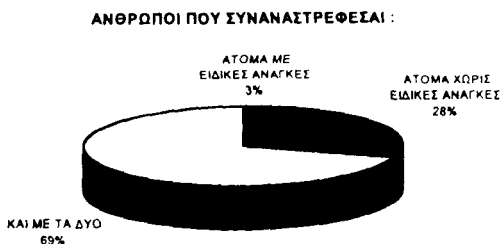

Από τη στατιστική ανάλυση προέκυψε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων με κινητική αναπηρία, που είναι μέλη του Συλλόγου Παραπληγικών, είναι παραπληγικοί (ποσοστό 53,6%), ακολουθούν οι τετραπληγικοί με ποσοστό 34,1% και οι ημιπληγικοί που είναι μέλη του Συλλόγου είναι μόνο πέντε άτομα, δηλαδή ποσοστό 12,2%. Η πλειοψηφία των πληροφοριοδοτών μας είναι άνδρες (53,7%), ενώ οι γυναίκες αποτελούν το (46,3%) του πληθυσμού. Το ηλικιακό επίπεδο του πληθυσμού μας περιλαμβάνει ηλικίες από 9 ετών έως 69 ετών. Η πλειοψηφία ανήκει στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (24-45 ετών).

Ευρήματα/Σχόλια

- **Ταυτότητα Κινητικά Αναπήρων:** Τα άτομα με κινητική αναπηρία - που εξετάσαμε - μοιράζονται κοινές εμπειρίες, έχουν κοινούς προβληματισμούς και κοινά χαρακτηριστικά ως κοινωνική ομάδα.
- Η πλειοψηφία των κινητικά αναπήρων του πληθυσμού μας, έχει σχέσεις τόσο με κινητικά αναπήρους- όσο και με μη έχοντες πρόβλημα κινητικότητας (διάγραμμα 2). Η πληροφορία αυτή δείχνει ότι οι πιο πολλοί από τους πληροφοριοδότες μας έχουν ενσωματωθεί με το κοινωνικό σύνολο, στο οποίο είναι αποδεκτοί και σε αρκετά μεγάλο βαθμό δραστηριοποιημένοι. Η συμμετοχή τους σε καθημερινές οικογενειακές και κοινωνικές δραστηριότητες επιβεβαιώνει την ερμηνεία αυτή.

Διάγραμμα 2 (Άνθρωποι που συναναστρέφεται)

- Η εμπλοκή τους σε δραστηριότητες του Συλλόγου κάνει φανερό ότι αποτελούν μια δραστήρια ομάδα μέσα στην πατρίδα κοινωνία. Επισημαίνει το γεγονός ότι τα άτομα που βρίσκονται σε συνθήκες κινητικής αναπηρίας αισθάνονται ότι στερούνται κάποιων δικαιωμάτων, τα οποία επιθυμούν να διεκδικήσουν μέσα από ένα συλλογικό όργανο όπως είναι ο Σύλλογος Παραπληγικών/Παράρτημα Αχαΐας. Επίσης, δείχνει το βαθμό συνειδητοποίησης της κατάστασής τους, την ταυτότητα που έχουν αποκτήσει και που έχει σχέση με την κατάσταση υγείας έτσι όπως τη βιώνουν σε σχέση με τους γύρω τους, αλλά και σε σχέση με τον εαυτό τους. Η συμμετοχή τους στο Σύλλογο Παραπληγικών, όπως και η επιθυμία ή μη εμπλοκής τους σε άλλους φορείς ή συλλόγους, μπορεί να σημαίνει ότι ή έχουν αυτοπεποίθηση και επιθυμούν να συμμετάσχουν σε άλλους συλλόγους ή φορείς, να δοκιμάσουν καινούργια πράγματα (που αφορούν ευρύτερα πολιτιστικά - κοινωνικά θέματα) ή ότι τους αρκεί να είναι μέλη του συλλόγου και μέσα από αυτό το συλλογικό όργανο να συμμετέχουν (ή απλά να μετέχουν) σε θέματα που τους αφορούν ως κοινωνική ομάδα. Μια σημαντική παρατήρηση, που μπορούμε να κάνουμε εδώ και που προέκυψε από τη στατιστική ανάλυση, είναι ότι δεν υπάρχει στατιστικά

σημαντική σχέση του πληθυσμού μας με το Σύλλογο που να επηρεάζει τη συμμετοχή των μελών του σε άλλους φορείς ή συλλόγους ($\chi^2 = 0.35$ $p = 0.05$).

- **Οικογενειακή Κατάσταση:** Η εξέταση της οικογενειακής κατάστασης των κινητικά αναπήρων έδειξε ότι οι περισσότεροι από τους πληροφοριοδότες μας δεν έχουν παντρευτεί (61,0%), οι παντρεμένοι αγγίζουν το (29,3%) ενώ οι περισσότεροι από εκείνους που έχουν παντρευτεί έχουν ένα παιδί. Ένα μικρό ποσοστό είναι διαζευγμένοι (2,4%), σε διάσταση βρίσκεται το (4,9%) των πληροφοριοδοτών, ενώ σε κατάσταση χηρείας βρίσκεται το (2,4%) των ερωτηθέντων (Διάγραμμα 3). Όπως διαφαίνεται, η οικογενειακή τους ζωή έχει μεγάλη σημασία για αυτούς, αφού μέσα στην οικογένεια προσανατολισμού αλλά και αναπαραγωγής βρίσκουν υποστήριξη, αναγνώριση και συμπαράσταση. Επίσης, όπως έδειξε η συσχέτιση των μεταβλητών *φύλο και οικογενειακή κατάσταση*, οι άνδρες του πληθυσμού μας είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό έγγαμοι (31,8%), ενώ οι ανύπαντρες γυναίκες καλύπτουν ποσοστό (63,2%)

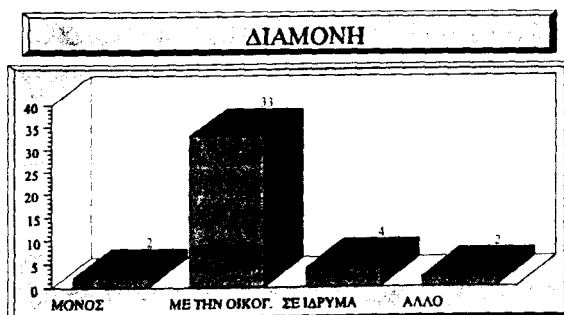
Διάγραμμα 3 (Οικογενειακή κατάσταση)

Από τα στοιχεία που προέκυψαν από τη στατιστική ανάλυση διαφαίνεται ότι τα άτομα με κινητική αναπηρία έχουν αμφίδρομη ισχυρή σχέση με την οικογένεια προσανατολισμού²⁶. Οι περισσότεροι μη έγγαμοι πληροφοριοδότες μας διαμένουν με την οικογένεια προσανατολισμού (Διάγραμμα 4), η οποία (όπως διαφαίνεται από τη μελέτη της βιβλιογραφίας) μπορεί να αντιδράσει με τρεις τρόπους: με ασταθή συμπεριφορά, με απόρριψη, ή με υπερπροστατευτική συμπεριφορά. Στην Ελλάδα ισχύει ο κώδικας της προστασίας που είναι ισχυρός παράγοντας διαμόρφωσης στάσης και συμπεριφοράς της οικογένειας απέναντι στο μέλος της που βρίσκεται σε συνθήκες κινητικής αναπηρίας. Έτσι, η οικογένεια προσανατολισμού θεωρεί καθήκον της να φροντίζει, να υπερασπίζεται και να προ-

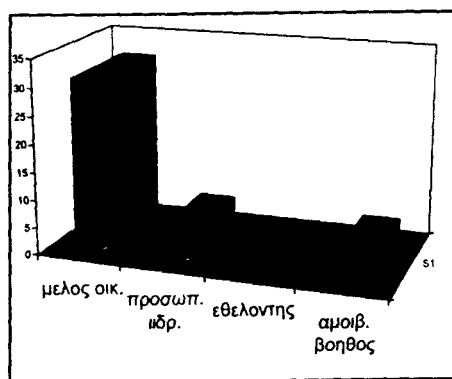
στατεύει τα μέλη της που βρίσκονται σε συνθήκες κινητικής αναπηρίας (Διαγράμματα 4-5). Στα περισσότερα μέλη του Συλλόγου η κινητική αναπηρία είναι επίκτητη, οπότε η στάση της οικογένειας προσανατολισμού εκδηλώνεται περισσότερο ως προστατευτική συμπεριφορά, λόγω του ότι η αναπηρία που εκδηλώνεται ύστερα από ένα συμβάν (ασθένεια, τροχαίο ατύχημα κλπ) βρίσκει τους γονείς- όπως και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας- απροετοίμαστους και ο τρόπος ζωής τους αλλάζει σε πολλά επίπεδα. Παρόμοια και οι συνθήκες ζωής των ατόμων με κινητική αναπηρία αλλάζουν. Έτσι, δέχεται τη προστασία της οικογένειας νιώθοντας ασφάλεια.

Διάγραμμα 4 (Διαμόνη)

Διάγραμμα 5 (Αυτός που βοηθά είναι:)

ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΒΟΗΘΑ ΕΙΝΑΙ :

- Οι περισσότερες από τις οικογένειες των πληροφοριοδοτών μας ανήκουν στην εργατική και μεσαία κοινωνική τάξη και το επαγγελματικό status που παρουσιάζουν οι γονείς τους, όπως και το εκπαιδευτικό τους επίπεδο (στις περισσότερες περιπτώσεις) είναι μάλλον χαμηλό.

- **Επαγγελματικό-Οικονομικό Status:** Το ζήτημα της επαγγελματικής απασχόλησης αποτελεί ένα θέμα που προβληματίζει και ανησυχεί τα άτομα με κινητικό πρόβλημα όπως και τον υπόλοιπο οικονομικά ενεργό πληθυσμό του νομού. Είναι σε όλους γνωστό πως τη τελευταία δεκαετία -ίσως και περισσότερο- ο νομός Αχαΐας πλήττεται από ανεργία, αποτέλεσμα της αποβιομηχανοποίησης της περιοχής όπως και της συρρίκνωσης της αγοράς στην πόλη. Οι θέσεις στο Δημόσιο Τομέα είναι ελάχιστες και οι διατάξεις του νόμου 1648/86 πρόσφατα ενεργοποιήθηκαν ουσιαστικά. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις αποφεύγουν να προσλάβουν ως εργαζόμενους άτομα με κινητική αναπηρία, παρ' όλες τις ευνοϊκές ρυθμίσεις που έχουν θεσμοθετηθεί για τους εργοδότες, γιατί θεωρούν ότι δεν μπορούν να είναι παραγωγικοί οι άνθρωποι αυτοί, ώστε να εκμεταλλευθούν την εργασιακή τους δύναμη. Όσον αφορά στην επαγγελματική τους κατάσταση (όπως διαπιστώθηκε τη χρονική περίοδο διεξαγωγής της έρευνας) οι περισσότεροι είτε είναι άνεργοι (διάγραμμα 6) και μάλιστα (όπως έδειξε η στατιστική ανάλυση ο μέσος όρος ηλικίας τους αναφέρεται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, δηλαδή σε αυτόν που ζητά να μετέχει στην αγορά εργασίας και βρίσκεται στη κατάλληλη παραγωγική ηλικία) (βλ. πίνακας 1), είτε είναι συνταξιούχοι, άλλοι λόγω ηλικίας και άλλοι λόγω συνθηκών αναπηρίας. Ας σημειωθεί ότι αυτοί που εργάζονται σε εργασία ανάλογη της εκπαίδευσης και των προσόντων που έχουν αποκτήσει μέσω της εκπαιδευτικής τους διαδρομής, είναι ελάχιστοι.

Διάγραμμα 6 (Εργασία τώρα)

Πίνακας 1

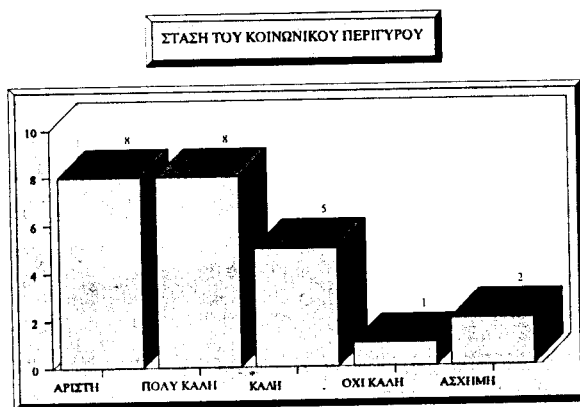
Ηλικία κατά Επάγγελμα

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	Μ. Ο. ΗΛΙΚΙΑΣ
ΑΝΕΡΓΟΣ	28
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΕΠΑΓΓ.	43
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ	33
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	36
ΛΟΙΠΑ ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΕΠΑΓΓ.	28
ΕΡΓΟΔΗΓΟΙ και ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ	50
ΤΕΧΝΙΤΕΣ	
ΑΝΕΙΔΙΚΕΥΤΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ	42
ΟΙΚΙΑΚΑ	46
ΛΟΙΠΑ ΕΠΑΓΓ.	51

- Από τα δεδομένα της έρευνας προέκυψε ότι η οικονομική τους κατάσταση δεν είναι πολύ καλή. Εκτός της ανεργίας, φαίνεται ότι αρκετοί βολεύονται με το εξωϊδρυματικό επίδομα και η διάθεσή τους για εύρεση απασχόλησης δεν είναι η αναμενόμενη. Έτσι η εξάρτησή τους από την κοινωνική πολιτική και τις κοινωνικές παροχές του κράτους (κοινωνική πρόνοια) φαίνεται να είναι μεγάλη.
- Η σχέση του εξεταζόμενου πληθυσμού με τους ασφαλιστικούς φορείς, με τους οποίους συναλλάσσονται, φαίνεται να είναι ισχυρή. Η σχέση εξάρτησης μπορεί να αιτιολογηθεί μέσω του επιδόματος που δίδει ο ασφαλιστικός φορέας στα άτομα με κινητική αναπηρία που καλύπτει. Όμως δεν είναι μόνο το επίδομα ή η σύνταξη που καλύπτει ο ασφαλιστικός φορέας, εκτός της συχνής λόγω της κατάστασης της υγείας τους ιατρικής εξέτασης ή/και φαρμακευτικής περίθαλψης· υπάρχει και η δυνατότητα χορήγησης από τους ασφαλιστικούς φορείς και των βοηθημάτων που έχουν ανάγκη τα άτομα που βρίσκονται σε συνθήκες κινητικής αναπηρίας. Τα βοηθήματα έχουν τεράστια σπουδαιότητα για τους πληροφοριοδότες μας, αφού σηματοδοτούν λειτουργικούς τρόπους αποκατάστασης, διαβίωσης αλλά και σχετικής αυτονομίας (π.χ. μηχανοκίνητο αμαξίδιο) που κατέχει σημαντικό ρόλο στην οικονομική αλλά και στη κοινωνική τους ζωή.
- Κοινωνικό Επίπεδο:** Η σχέση των κινητικά αναπήρων με τον κοινωνικό περίγυρο φάνηκε ότι βρίσκεται σε καλό επίπεδο (Διάγραμμα 7). Η σχέση αυτή θεωρούμε ότι είναι απόρροια της πληροφόρησης, της εμπειρίας, της ενημέρωσης, αλλά και της αγωνιστικής διάθεσης για τη διεκδίκηση συνταγματικών

δικαιωμάτων από το αναπηρικό κίνημα, που κατά τη δεκαετία του '70 άρχισαν να μορφοποιούνται και να δημοσιοποιούνται, και στη δεκαετία του 1980 οι θέσεις αυτές άρχισαν να συζητούνται, να γίνονται περισσότερο γνωστές και παράλληλα αποδεκτές από την Πολιτεία μιας και εναρμονίζονταν με τις αρχές περί κοινωνικής αλληλεγγύης και με αρχές του Κράτους- Πρόνοιας που συμβάδιζαν με τις αρχές και τις ιδεολογικές πρακτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης - που μέλος της είναι και η Ελλάδα. Η εμπειρία, τέλος, της κοινωνίας με κινητικά ανάπηρα άτομα στην καθημερινή πράξη και δράση επέφερε μείωση της προκατάληψης, αφού γνώρισαν τις δυνατότητές τους, καλλιεργήθηκε περισσότερη ευαισθητοποίηση και μεγαλύτερη κατανόηση για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και που πλέον γνωστοποιήθηκαν, κατά ένα βαθμό. Παρ' όλα αυτά καταγράφονταν στάσεις, προκαταλήψεις, νοοτροπίες που δεν συμφωνούν με την παραπάνω εικόνα, αλλά συναινούν περισσότερο στην κοινωνική απόσταση και σε αρκετές περιπτώσεις σε κοινωνική απομάκρυνση, δηλαδή σε περιθωριοποίηση των κινητικά αναπήρων ατόμων. Αυτό προκύπτει και από τη στατιστική ανάλυση: η πραγματοποίηση των αγορών έχει στατιστικά σημαντική σχέση με τη στάση του κοινωνικού περιγύρου.

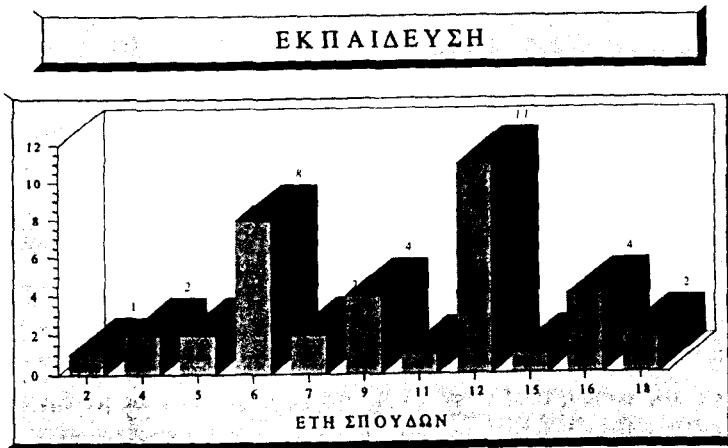
Διάγραμμα 7 (Στάση του κοινωνικού περιγύρου)

- **Εκπαιδευτικό Επίπεδο:** Η εκπαίδευση που έχουν κατακτήσει τα άτομα με κινητική αναπηρία βρίσκεται σε μέτρια επίπεδα (Διάγραμμα 8). Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία έχουν κατακτήσει μικρότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες σε σχέση με τους νεότερους που έχουν τελειώσει τη μέση εκπαίδευση. Φάνηκε, επίσης, ότι οι δάσκαλοι δεν επηρεάζονται από τον κοινωνικό περίγυρο, όσον αφορά στην εκτίμηση που έχουν για τους μαθητές τους - και αυτό είναι ενθαρρυντικό-, αλλά φάνηκε ότι οι συμμαθητές των κινητικά ανάπηρων μαθητών επηρεάζονται από τον κοινωνικό περίγυρο και η αντίδρασή τους είναι ανάλογη (θετική ή

αρνητική) με όσα συζητούνται ή ακούγονται από την οικογένεια ή το ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον. Η εκπαίδευση έχει τη δυνατότητα να προσφέρει στα άτομα με κινητική αναπηρία αλλά και γενικότερα σε όλα τα άτομα περισσότερες ευκαιρίες που καλύπτουν πολλά πεδία και όχι μόνο ό,τι αφορά στην πνευματική καλλιέργεια και ανάπτυξη. Διεύρυνση της αντίληψης για τη ζωή σε όλες της τις στιγμές και εκφάνσεις, αυτό επιτυγχάνεται. Και θεωρούμε ότι είναι πολύ σημαντικό.

Διάγραμμα 8 (Εκπαίδευση[έτη σπουδών])

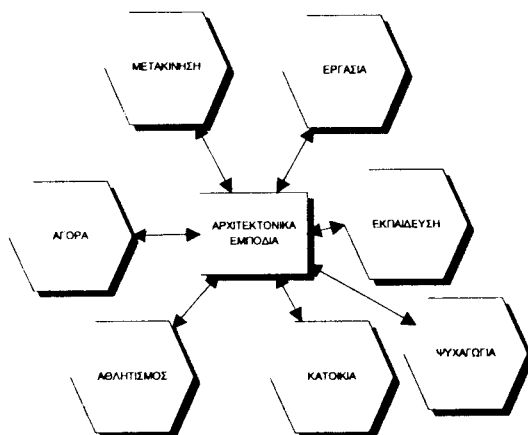

- Από τη στατιστική ανάλυση προέκυψε ότι το επάγγελμα που ακολουθεί το άτομο με κινητική αναπηρία δεν έχει άμεση λειτουργική σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης που έχει δεχτεί.
- **Στάση:** Η αντίληψη των ατόμων που βρίσκονται σε συνθήκες κινητικής αναπηρίας για τις δυνατότητές τους και σε σχέση με τον τρόπο που αντιμετωπίζονται από το κοινωνικό τους περίγυρο, πιστεύουμε ότι είναι θετικές. Διαπιστώσαμε ότι, αν και υπάρχουν προβλήματα και σε αρκετές περιπτώσεις προκαταλήψεις που είναι απόρροια μη εμπειρίας, μη πληροφόρησης, όπως και μιας αντίληψης που κυριαρχεί η μεταβίβαση ενός ρόλου "θλίψης" και συνακόλουθα μιας θέσης χαμηλών "προσδοκιών", παρ' όλα αυτά τα ίδια τα άτομα δεν "αφήνονται", αλλά γνωρίζουν να μάχονται και να διεκδικούν αποκτούν συνείδηση της κατάστασής τους, αναζητούν την ενημέρωση και έχουν αρχίσει να διεκδικούν τη θέση που έχουν δικαίωμα να διεκδικούν (όπως κάθε ελεύθερος και σκεπτόμενος άνθρωπος) σε κάθε έκφραση της κοινωνικής ζωής. Το θετικό στοιχείο που προκύπτει είναι ότι υπάρχουν ενδείξεις περάσματος από το επίπεδο της εξάρτησης και προστασίας από τη μεριά των άλλων, στο επίπεδο της συνειδητοποίησης και της διεκδίκησης της ζωής τους. Έτσι παρατηρούμε ότι

το μεγαλύτερο ποσοστό (81,6%) και με μεγάλη διαφορά από τις υπόλοιπες επιλογές, πιστεύει ότι έχει τη δύναμη αλλά όχι την ευκαιρία να συμβάλει στην κοινωνική-πολιτιστική ζωή. Αυτή η διαπίστωση δείχνει ότι τα κινητικά ανάπηρα άτομα, αν και τα ίδια πιστεύουν στις δυνατότητές τους και στον εαυτό τους, δεν έχουν αρκετά πειστήρια ότι οι άλλοι γνωρίζουν τις δυνατότητές τους τόσο, ώστε να τους δώσουν την ευκαιρία που ζητούν, για να αποδείξουν την αξία τους.

- **Προβλήματα:** Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που προέκυψαν από την ανάλυση των πληροφοριών που συλλέξαμε, είναι το ζήτημα της αρχιτεκτονικής δόμησης της πόλης της Πάτρας. Μέσα από τον τρόπο δόμησης τόσο των κοινόχρηστων χώρων και κτιρίων, όσο και του σχεδιασμού κατοικιών και των αφιλόξενων μέσων μεταφοράς, φαίνεται η ευαισθησία του Δήμου για τους πολίτες του, που δεν είναι μόνο και κατ' ανάγκην άτομα με ειδικές ανάγκες αλλά και ηλικιωμένα άτομα ή άλλες ομάδες πληθυσμού που εμποδίζονται και ταυτόχρονα περιορίζονται στη συμμετοχή τους σε κοινωνικές εκδηλώσεις ή και δραστηριότητες. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνικά προβλήματα. Άλλωστε οι τεχνητοί φραγμοί, πολλές φορές, είναι η υλική απεικόνιση των κοινωνικών φραγμών (Σχήμα 1). Ας σκεφθούμε τι μπορεί να σημαίνει η ανικανότητα κάποιου ή κάποιων να κυκλοφορήσουν αυτοδύναμα μέσα στο χώρο κατοικίας, στη κίνηση τους στην πόλη, στη μετακίνησή τους με την αστική συγκοινωνία. Πολλοί πληροφοριοδότες μας περιορίζουν τις αγορές τους στη πόλη, όπως και τις κοινωνικές τους εξόδους, λόγω των εργονομικών φραγμών που υπάρχουν. Η προσπάθεια ένταξης των ατόμων με κινητικό πρόβλημα στην καθημερινή ζωή στην πόλη είναι σημαντική, αυτή όμως η ένταξη γίνεται κάτω από σκληρούς όρους που φαίνεται να καλύπτει ένα μικρό μέρος των αναγκών που υπάρχουν.

Σχήμα 1

Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε εκτιμώντας τα ευρήματα της παρούσης ερευνητικής μελέτης είναι ότι η οικονομική ύφεση, η σημαντική ανεργία που πλήττει κυρίως τους νέους, η έλλειψη επαρκούς και συστηματικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, τα φυσικά και αρχιτεκτονικά εμπόδια που εμποδίζουν (και σε τελική ανάλυση περιορίζουν) την ελεύθερη διακίνηση των κινητικά αναπήρων (μη προσπελάσιμα πεζοδρόμια, δημόσια κτίρια, εκπαιδευτικά ιδρύματα, λεωφορεία) μαζί με τα κοινωνικό-ψυχολογικά εμπόδια (στάσεις, αντιλήψεις, προκαταλήψεις), φαίνεται ότι σηματοδοτούν τους κυριότερους παράγοντες που περιορίζουν ή και εμποδίζουν την επαγγελματική ένταξη, όπως και την κοινωνική ενσωμάτωση των κινητικά αναπήρων ατόμων στην πόλη της Πάτρας. Παρά τις διαπιστώσεις αυτές, το θετικό μήνυμα που προέκυψε είναι η τάση συνειδητοποίησης, από την πλευρά των ατόμων με κινητική αναπηρία, της κοινωνική τους θέση. Θέλοντας να αποποιηθούν το στίγμα²⁷ που τους ακολουθεί και την εξάρτηση που αυτό συνεπάγεται, αρχίζουν να αμφισβητούν το δικαίωμα κάποιων να είναι **προστάτες** και την υποχρέωση αυτών να'ναι **προστατευόμενοι**. Ανησυχούν, διαφωνούν και τελικά συγκρούονται με αυτήν τη σχέση, νιώθουν πόσο μεγάλη σημασία έχει η χειραφετησή τους σε όλους τους τομείς και αναζητούν τρόπους επιβολής της. Οι συντελούμενες, τα τελευταία χρόνια, κοινωνικές διεργασίες αναδεικνύουν νέες κοινωνικές δυνάμεις που επιζητούν και διεκδικούν δυναμικά τη συμμετοχική παρουσία τους σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Εκείνο που φαίνεται να επιζητεί το άτομο με κινητική αναπηρία είναι να εισχωρήσει στη συνείδηση της κοινωνίας ως ένα αυτενεργό, συμμετοχικό και διεκδικητικό κύτταρό της, στην οποία επιθυμεί να έχει αξιοπρεπή θέση και οριζόντια δημιουργική σχέση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- ¹ Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι η στάση της κοινωνίας απέναντι στους ανάπηρους ανθρώπους διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος της αναπηρίας.
- ² Ο Goffman (1963) αναφέρει τρεις διαφορετικούς τύπους που αφορούν το στίγμα: α) τη σωματική δυσμορφία, β) το στίγμα της φυλής (του χρώματος) - της θρησκείας - και της εθνικότητας, γ) τα ψεγάδια των ατομικών χαρακτηριστικών.
- ³ Αναφερόμαστε στους Μη Κυβερνητικούς Οργανισμούς (Μ.Κ.Ο.), στο παγκόσμιο Αναπηρικό Κίνημα, στους Συλλόγους γονέων και κηδεμόνων κ.λ.π.
- ⁴ ΠΗΓΗ: περ. *Ο αγώνας των Παραπληγικών*, τεύχος 54, (σελ. 13).
- ⁵ Τα σύνορα είναι κοινωνικές συμβάσεις και πρακτικές που κρατάνε χωρισμένες στο χώρο και στο χρόνο τις κοινωνικές ομάδες, τις περιοχές γνώσης, τα στάδια των διαδικασιών, (B. Bernstein, 1989).
- ⁶ Τα σύνορα είναι συμβολικά, ως τέτοια προσλαμβάνονται από το υποκείμενο και έτσι συντηρούνται και αναπαράγονται (B. Bernstein, 1989).
- ⁷ ΠΗΓΗ: ΑΘΗΝΑ ΖΩΝΙΟΥ-ΣΙΔΕΡΗ, *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους*, Αθήνα, 2η έκδοση εκδ. Ελληνικά Γράμματα (1996).
- ⁸ Βλ. *Αναπηρία και δυσπροσαρμοστικότητα θέτουν σε δοκιμασία τη δημοκρατία*, Cl. Veil, (μετ. Ε. Θεωδοροπούλου-Καλογήρου, Μ. Καίλα), άρθρο στο Άτομα με ειδικές ανάγκες, πρώτη έκδοση, Αθήνα (1994), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ. 39.
- ⁹ Βλ. *Αναπηρία και δυσπροσαρμοστικότητα θέτουν σε δοκιμασία τη δημοκρατία*, Cl. Veil, (μετ. Ε. Θεωδοροπούλου-Καλογήρου, Μ. Καίλα), άρθρο στο Άτομα με ειδικές ανάγκες, πρώτη έκδοση, Αθήνα (1994), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σελ.40.
- ¹⁰ ΠΗΓΗ: Περιοδικό *ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΤΩΡΑ*, τεύχος 5, σελ. 20.
- ¹¹ ΠΗΓΗ: Περ. *ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΤΩΡΑ*, τεύχος 14, Ιούλιος-Αύγουστος 1993.
- ¹² Βλ. "*Κοινωνιολογία Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης*", Μ. Σεραφετινίδου, (Α τεύχος), εκδ. Gutenberg.
- ¹³ Σημείωση: Οι όροι ένταξη και ενσωμάτωση στη διεθνή βιβλιογραφία θεωρούνται σχεδόν ταυτόσημοι. Στη συγκεκριμένη μελέτη, θα χρησιμοποιηθούν, οι όροι αυτοί για να δηλώσουν: 1) Η μεν *Ενσωμάτωση* (mainstreaming), την έννοια της εκ μέρους του συνόλου αποδοχής ενός ατόμου ή κοινωνικού συνόλου στους κόλπους του 14, ενώ η δε *Ένταξη* (Integration), την απόδοση θέσης σε ένα άτομο ή μια κατηγορία πληθυσμού στα πλαίσια της οργάνωσης (δομής ή στρωμάτωσης) ενός κοινωνικού συνόλου. Σύμφωνα με αυτόν τον εννοιολογικό προσδιορισμό θεωρούμε την ενσωμάτωση σαν προϋπόθεση της ένταξης και συμφωνούμε στο γενικό πλαίσιο με τον Γ. Τσιναρέλη, (Βλ. περ' Διάφορά, "Η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες", Νοέμβρης 1993, τευχ. 46-47).
- ¹⁴ Βλ. α) απόφαση του Συμβουλίου 88/231/ΕΟΚ, β) ψήφισμα των Υπουργών Παιδείας σχετικά με την ένταξη των μειονεκτούντων παιδιών και νέων στα κανονικά εκπαιδευτικά συ-

στήματα, ΕΕ αρθ. C 162 (3.07.1990), γ) το μήνυμα του ΥΠ.Ε.Π.Θ. είναι "ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ", βλ. Δελτίο Πληροφοριών Ειδικής Αγωγής (ΟΕΔΒ) 1994.

- 15 Βλ. α) Σύσταση του Συμβουλίου 86/379/ΕΟΚ για την απασχόληση των μειονεκτούντων ατόμων στη Κοινότητα, ΕΕ αρθ. L 225 (12.08.1986), β) Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με το ίδιο θέμα, ΕΕ C 173(8.7.1989).
- 16 Οπ. παρ.
- 17 Βλ. *Educating Exceptional Children* (page 552).
- 18 Αν και υπήρχαν νομοθετήματα.
- 19 Βλ. S. Kirk, J. Gallagher, N. Anastasiow in "*Educating Exceptional Children*".
- 20 Της αντίστοιχης χρονικής και ιστορικής εποχής και κουλτούρας των ανθρώπων τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.
- 21 **ΣΗΜΕΙΩΣΗ:** Στη συγκεκριμένη μελέτη ο όρος *Άτομα με Ειδικές Ανάγκες* (*People with disabilities*) χρησιμοποιείται για να περιγράψει όλες τις κατηγορίες των ανθρώπων που βρίσκονται σε συνθήκες αναπηρίας, ενώ ο όρος *Άτομα με Σωματική (Κινητική) Αναπηρία* (*People with Physical disability*) (ταξινόμηση που εφαρμόζουν οι: S. Kirk, J. Gallagher και N. Anastasiow, στο "*educating exceptional children*", (1996), εδώ χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον πληθυσμό που απασχολεί την παρούσα ερευνητική μελέτη επειδή θεωρούμε ότι τα κλινικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι άνθρωποι με σωματική αναπηρία, αφορούν και το δικό μας πληθυσμό.
- 22 α) Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Αναπήρων Ατόμων (Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών {9.12.1975}, απόφαση 3447, β) Διακήρυξη SUNDBERG για τα Ανάπηρα Άτομα, γ) Διατάξεις της UNESCO, δ) άρθρα 21,26 του Συντάγματος της Ελλάδας, (1975), ε) Διακηρύξεις/αποφάσεις του ΟΗΕ (1) την 2856/20.12.71, που αναφέρεται ειδικά στα δικαιώματα των πνευματικά καθυστερημένων παιδιών, και 2) την 3447/ 9.12.75, που αναφέρεται γενικά στα δικαιώματα των αναπήρων ατόμων), ζ) Άρθρα Αστικού Κώδικα (128-133, 1686, 1688, 1689, 1693, 1699, 1705-1709).
- 23 Βλ. Ι. ΛΑΜΠΙΡΗ-ΔΗΜΑΚΗ και Χ. ΚΕΛΠΕΡΗΣ, *Κοινωνικές Έρευνες με Στατιστικές Μεθόδους*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, (1995),σελ. 264 και Ι. Μ. ΚΑΤΣΙΛΑΛΗΣ, *Περιγραφική Στατιστική*, Πάτρα (1995), εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών, σελ. 9.
- 24 Brewer, 1978.
- 25 Η εύρεση και η προσέγγισή τους είναι δύσκολη εάν δεν υπάρχουν καταγεγραμμένοι σε κατάλογο κάποιου επίσημου εμπλεκόμενου φορέα. Όταν ζητήσαμε στοιχεία από ασφαλιστικούς -κύρια- οργανισμούς προκειμένου να προσεγγίσουμε τα άτομα αυτά, αρνήθηκαν να μας δώσουν οποιαδήποτε πληροφορία.
- 26 Οικογένεια προσανατολισμού ονομάζεται η οικογένεια όπου το άτομο γεννήθηκε και κοινωνικοποιήθηκε. Η οικογένεια καταγωγής. Βλ. Δ.Γ. Τσαούσης, *χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας*, εκδ. Gutenberg 1987.
- 27 Ο Goffman (1963) αναφέρει τρεις διαφορετικούς τύπους που αφορούν το στίγμα: α) τη σωματική δυσμορφία, β) το στίγμα της φυλής (του χρώματος) - της θρησκείας - και της εθνικότητας, γ) τα ψεγάδια των ατομικών χαρακτηριστικών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α. Ελληνική Βιβλιογραφία

- **Δαμασιώτου Ε., Κράσσης Σ, Παναγάκης Α.:** *Θέσεις και πράξεις των Πολιτικών Κομμάτων στην Ελλάδα για την επαγγελματική και κοινωνική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες*, στο: Μ. Καϊλα, Ν. Πολεμικού, Γ. Φιλίππου (επιμέλεια): *Άτομα με ειδικές ανάγκες (εισηγήσεις και ανακοινώσεις από το διεπιστημονικό ευρωπαϊκό συμπόσιο: "Άτομα με ειδικές ανάγκες - σύγχρονες κατευθύνσεις και απόψεις σε προβλήματα πρόληψης, παρέμβασης, αντιμετώπισης"*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου/Παιδαγωγικά τμήματα-Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία, Ρόδος, Μαΐος 1992), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1994, τόμος Α', σελ. 95- 101.
- **Ζώνιου - Σιδέρη Α.:** *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους*, δεύτερη έκδοση, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.
- **Θεοδοροπούλου- Καλογήρου Ε.,** *Η περίπτωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες: μια νέα πρόκληση για το φιλοσοφικό λόγο και τους φιλοσοφούντες*, στο: Μ. Καϊλα, Ν. Πολεμικού, Γ. Φιλίππου (επιμέλεια): *Άτομα με ειδικές ανάγκες (εισηγήσεις και ανακοινώσεις από το διεπιστημονικό ευρωπαϊκό συμπόσιο: "Άτομα με ειδικές ανάγκες - σύγχρονες κατευθύνσεις και απόψεις σε προβλήματα πρόληψης, παρέμβασης, αντιμετώπισης"*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου/Παιδαγωγικά τμήματα-Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία, Ρόδος, Μαΐος 1992), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1994, τόμος Α', σελ. 59- 64.
- **Κυπριωτάκη Α.:** *Τα ειδικά παιδιά και η αγωγή τους*, τρίτη έκδοση, εκδ. Ψυχοτεχνική, Ηράκλειο 1989.
- **Λαμπίρη-Δημάκη Ι και Κελεπέρης Χ. :** *Κοινωνικές έρευνες με στατιστικές μεθόδους*, πρώτη έκδοση, εκδ. Αν. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή (1995).
- **Λεβέντη Α.:** *Περιβάλλον-σχεδιάζοντας για όλους*, στο: Μ. Καϊλα, Ν. Πολεμικού, Γ. Φιλίππου (επιμέλεια): *Άτομα με ειδικές ανάγκες (εισηγήσεις και ανακοινώσεις από το διεπιστημονικό ευρωπαϊκό συμπόσιο: "Άτομα με ειδικές ανάγκες - σύγχρονες κατευθύνσεις και απόψεις σε προβλήματα πρόληψης, παρέμβασης, αντιμετώπισης"*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου/Παιδαγωγικά τμήματα- Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία, Ρόδος, Μαΐος 1992), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1994, τόμος Α', σελ. 104- 117.
- **Πολυχρονοπούλου-Ζαχαρογέωργα Σ.:** *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*, Αθήνα 1995.
- **Σαχινόγλου Ι., Κουρκός Μ.:** *Η προσπελασιμότητα βασική προϋπόθεση για τη κοινωνική ένταξη των ΑμεΑ στη πόλη μας (Θεσσαλονίκη)*, στο: Μ. Καϊλα, Ν. Πολεμικού, Γ. Φιλίππου (επιμέλεια): *Άτομα με ειδικές ανάγκες (εισηγήσεις και ανακοινώσεις από το διεπιστημονικό ευρωπαϊκό συμπόσιο: "Άτομα με ειδικές ανάγκες - σύγχρονες κατευθύνσεις και απόψεις σε προβλήματα πρόληψης, παρέμβασης, αντιμετώπισης"*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου/Παιδαγωγικά τμήματα-Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία, Ρόδος, Μαΐος 1992), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1994, τόμος Α', σελ.128-138.
- **Σταύρου Α.:** *Ψυχοπαιδαγωγική αποκλινόντων (νηπίων-παιδιών-εφήβων)*, έκδοση του συγγραφέα (κεντρική πώληση εκδ. Γρηγόρη), Αθήνα 1985.
- **Τσαούσης Δ.:** *Χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας*, δεύτερη έκδοση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1987.

- **Τσαούσης Δ.:** *Η κοινωνία του ανθρώπου*, τέταρτη έκδοση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1987.
- **Τσάτσου Κ.:** *Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων*, τρίτη έκδοση, εκδ. Εστία 1980, (σελ. 150).

β. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- **Abberley Paul**, *Disabled People And Normality*, στο *Disabling Barriers-Enabling Environments*, edited by John Swain, Vic Finkelstein, Sally French and Mike Oliver, (in association with the open university) and sage publications, London (p. 107-115).
- **Bottomore T.:** *Κοινωνιολογία* (εισαγωγή, μετάφραση και επιμέλεια Δ. Γ. Τσαούση), δεύτερη έκδοση, εκδ. Gutenberg, 1983.
- **Brewer J. K.** (1978), *Everything you always wanted to know about statistics but didn't know how to ask*, Dubuque, Kendall/Hunt.
- **Bernstein B.** *Παιδαγωγικοί Κώδικες και Κοινωνικός Έλεγχος*, (εισαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις Ι. Σολομών), δεύτερη έκδοση, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1991.
- **Bullis Michael, Freeburg John, Bull Bruce and Sendelbaugh Joseph**, *Education and community integration experiences of deaf adolescents and young adults* στο *Issues And Research In Special Education*, edited by Robert Gaylord-Ross, volume 1, teachers college, Columbia University New York and London, 1990 (p. 297-354).
- **Griggins Cynthia**, *the disabled face a schizophrenic society*, στο *Disabled People As Second - class citizens*, editors: Myron G. Eisenberg, Ph.D-Cynthia Griggins-Richard J. Duval, foreword by Max Cleland (former administrator, veterans administration), (springer series on rehabilitation, volume 2, springer publishing company, New York, (p. 30-39).
- **Duval Richardt J.**, *Psychological theories of physical disabilities: new perspectives*, στο *disabled people as second - class citizens*, editors: Myron G. Eisenberg, Ph.D-Cynthia Griggins-Richard J. Duval, foreword by Max Cleland (former administrator, veterans administration), (springer series on rehabilitation, volume 2, springer publishing company, New York (p. 173-192).
- **Eisenberg Myron G.**, *Disability as stigma*, στο *disabled people as second-class citizens*, editors: Myron G. Eisenberg, Ph.D-Cynthia Griggins-Richard J. Duval, foreword by Max Cleland (former administrator, veterans administration), (springer series on rehabilitation, volume 2, springer publishing company, New York, (p. 312).
- **Finkelstein Vic**, *Disability: a social challenge or a administrative responsibility?* στο *Disabling Barriers-Enabling Environments*, edited by John Swain, Vic Finkelstein, Sally French and Mike Oliver, (in association with the open university) and sage publications, London (p. 34-43).
- **Foucault M.**, *Ιστορία της σεξουαλικότητας (η διψά της γνώσης)*, (μετάφραση Ροζάκη Γ.), τόμος 1ος, εκδ. Ράππα.
- **Hogan Michael**, *Normalization And Communization*, στο *Normalization, social integration and community services*, edited by Robert J. Flynn and Kathleen E. Nitsch Austin Texas, 1980 by pro-ed, INC, (p. 299-212).
- **Howard Keith And Sharp John**, *Η επιστημονική μελέτη*, (μετάφραση, Νταλάκου Βασιλική), ελληνική έκδοση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1994.
- **Katsillis J. M.** 1987, *Education And Social Selection: a model of high school achievement in Greece*. unpublished doctoral dissertation, Florida State University, Tallahassee, Florida.

- **Katsillis J. And R. Rubinson** (1990). *Cultural capital, education and social reproduction*, American Sociological Review 55: 24-33.
- **Kirk Samuel A., James J. Gallagher, N. Anastasiow**, *Educating Exceptional Children*, eighth edition, Houghton Mifflin Company-Boston.
- **Krause Elliot A**, *social crisis and the future of the disabled*, στο disabled people as second-class citizens, editors: Myron G. Eisenberg, PhD., Cynthia Griggins- Richard J. Duval, foreword by Max Cleland (former administrator, veterans administration), (springer series on rehabilitation, volume 2, springer publishing company, New York, (p. 276-291).
- **Oliver Mike**, *Disability And Dependency: a creation of industrial societies?* στο Disabling Barriers-Enabling Environments, edited by John Swain, Vic Finkelstein, Sally French and Mike Oliver, (in association with the open university) and sage publications, London (p.49-60).
- **Romerantz David And Marholin David**, *Vocational Habilitation (a time for change)*, στο normalization, social integration and community services, edited by Robert J. Flynn and Kathleen E. Nitsch Austin Texas, 1980 by pro-ed, INC, (p. 259-282).
- **Rothman Howard and Semmel Melvyn**, *Dynamic Assessment: a comprehensive review of literature*, στο Issues And Research In Special Education, edited by Robert Gaylord-Ross, volume 1, teachers college, Columbia University New York and London, 1990 (355- 386).
- **Sims Bonnie and Manley Scott**, *Keeping The Disabled Out Of The Employment Market: financial disincentives*, στο disable people as second - class citizens, editors: Myron G. Eisenberg, Ph.D.-Cynthia Griggins-Richard J. Duval, foreword by Max Cleland (former administrator, veterans administration), (springer series on rehabilitation, volume 2, Springer Publishing Company, New York (p. 123-137).
- **Veil Cl.**, *Αναπηρία και δυσπροσαρμοστικότητα θέτουν σε δοκιμασία τη δημοκρατία*, (μετάφραση Ε. Θεοδοροπούλου-Καλογήρου, Μ. Καϊλα στο: Μ. Καϊλα, Ν. Πολεμικού, Γ. Φιλίππου (επιμέλεια): "Ατομα με ειδικές ανάγκες - σύγχρονες κατευθύνσεις και απόψεις σε προβλήματα πρόληψης, παρέμβασης, αντιμετώπισης". Πανεπιστήμιο Αιγαίου/ Παιδαγωγικά τμήματα-Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία, Ρόδος, Μαΐος 1992), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1994, τόμος Α', σελ. 38- 46.
- **Winzer Marget**, *The history of special education (from isolation to integration)*, a. Gallaudet University Press, Washington, d. c.